มหาสติปัฏฐานสูตร

ตอนที่ ๑ มหาสติปฏฺฐานสุตฺตปาลิ

พระมหาสมปอง มุทิโต

ศูนย์วิปัสสนากรรมฐานวิหารธรรม อ.น้ำโสม จ.อุดรธานี

โครงการศึกษาบาลีใหญ่พระไตรปิฎก

๑. **พระไตรปิฎกเบื้องต้น ๑ เดือน** (เดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี)
โครงสร้างหลักธรรมในพระไตรปิฎกฉบับแปลไทย มหาจุฬาฯ
ครบทั้ง ๓ ปิฎก คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก

๒. **บาลีและพระไตรปิฎกเบื้องต้น ๓ เดือน** (มีนาคม-พฤษภาคม)
บาลีไวยากรณ์เบื้องต้น แปลบาลีเป็นไทยและไทยเป็นบาลีเบื้องต้น
สนทนาบาลีเบื้องต้น แปลกัจจายนสูตร แปลมหาสติปัฏฐานสูตร

๓. **บาลีใหญ่และพระไตรปิฎก ระดับกลาง ๘ เดือน** (เมษายน-ธันวาคม)
ศึกษาคัมภีร์กัจจายนะ หรือ คัมภีร์พาลาวตาระ (ไวยากรณ์บาลีใหญ่)
และคัมภีร์ปทมัญชรี (ฝึกแปลและแต่งประโยคบาลี)
พระไตรปิฎก ฉบับภาษาบาลี ควบคู่กับฉบับแปลไทย

๔. **บาลีใหญ่และพระไตรปิฎก ระดับสูง ๓ ปี** (พฤษภาคม-ธันวาคม)
ศึกษาคัมภีร์ปทรูปสิทธิ (ไวยากรณ์บาลีใหญ่) คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา
(ประมวลศัพท์) คัมภีร์วุตโตทัย (ฉันท์บาลี) สุโพธาลังการะ (รจนาคัมภีร์)
พระไตรปิฎกฉบับบาลี ควบคู่กับอรรถกถา และฎีกา

คุณสมบัติผู้จะเข้าศึกษา

๑. หวังความเจริญงอกงามในพระพุทธศาสนา
๒. รักการศึกษาและปฏิบัติธรรมที่ถูกต้องตามพระไตรปิฎก
๓. มุ่งมั่นบำเพ็ญประโยชน์ตนและประโยชน์พระพุทธศาสนาและพุทธบริษัท

ติดต่อสอบถามและร่วมศึกษาทางออนไลน์

พระมหาสมปอง มุทิโต ศูนย์กลางการศึกษาบาลีใหญ่และพระไตรปิฎก
ศูนย์ฯวิหารธรรม อ.น้ำโสม จ.อุดรธานี ๔๑๒๑๐ โทร. ๐๘๑๓๖๑๗๗๓๕
วิทยุออนไลน์ สมาพันธ์สื่อวิทยุพระพุทธศาสนาอาเซี่ยน ช่องวัดวิหารธรรม
Facebook Live พระมหาสมปอง มุทิโต, ไลน์กลุ่ม พระไตรปิฎกนำทาง

อานิสงส์การเจริญสติปัฏฐาน

เอกายโน อยำ ภิกฺขเว มคฺโค

(๑) สตฺตานำ วิสุทฺธิยา
(๒) โสกปริเทวานำ สมติกฺกมาย
(๓) ทุกฺขโทมนสฺสานำ อตฺถงฺคมาย
(๔) ญายสฺส อธิคมาย
(๕) นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยาย

ยทิทำ จตฺตาโร สติปฏฺฐานา. (ที.มหา. ๑๐/๓๗๓)

ภิกษุทั้งหลาย หนทางนี้เป็นหนทางเดียว เป็นไป...

(๑) เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย
(๒) เพื่อก้าวเลยความเศร้าโศกและคร่ำครวญ
(๓) เพื่อถึงความดับทุกข์กายและทุกข์ใจ
(๔) เพื่อบรรลุญายธรรม (คืออริยมรรค)
(๕) เพื่อกระทำให้แจ้งพระนิพพาน

หนทางนี้คือ สติปัฏฐาน ๔ ประการ

คำนำ

มหาสติปัฏฐานสูตรแปล โดยสัททัตถนัย และโวหารัตถนัย พร้อมทั้งอรรถกถา เป็นหนังสือที่จัดทำขึ้น เพื่อใช้เป็นหลักสูตรเรียนบาลีใหญ่และพระไตรปิฎกชั้นเบื้องต้น เพื่อใช้เป็นคู่มือประกอบการเรียนบาลีใหญ่และพระไตรปิฎก หลักสูตร ๓ เดือน เมื่อนักศึกษาได้เรียนบาลีไวยากรณ์เบื้องต้น แปลบาลีเป็นไทยและแปลไทยเป็นบาลีเบื้องต้น พอจะมีความรู้ทั้งหลักไวยากรณ์และการแปลบาลีเป็นไทย ควรจะได้ฝึกแปลพระไตรปิฎก พระสูตรที่มีความสำคัญมากในแนวปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน จึงให้ฝึกแปลมหาสติปัฏฐานสูตรก่อน เพื่อเป็นหลักในการศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกแนววิปัสสนาในพระสูตรอื่นๆต่อไปได้ด้วย

การจัดหลักสูตรและระยะเวลาเรียนที่เหมาะสมกันนี้ เพื่อให้ผู้มีความขมักเขม้นเป็นพิเศษ ได้ศึกษาให้ครบทุกวิชา ก็จะสามารถพึ่งพาตนเอง ในการศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกและคัมภีร์บาลีชั้นสูงต่อไปได้

หวังว่า ผู้ศึกษาจะได้รับประโยชน์อันควรแก่อัธยาศัย เพื่อดำรงตนให้มั่นคงในพระพุทธศาสนา และรักษาพระพุทธศาสนาไว้ในตนให้ดี ย่อมสามารถประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ทั้งขวนขวายช่วยกันประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แพร่หลายสืบต่อไป

ขออนุโมทนา ในเจตนาอันดีงามและมั่นคงของทุกท่าน สาธุ สาธุ สาธุ

พระมหาสมปอง มุทิโต

สารบัญ

หัวข้อ	หน้า
มหาสติปฏฺฐานสุตฺตปาลิ	**๗**
นิทานำ	๗
อุทฺเทโส	๗
นิทฺเทโส	๘
๑. กายานุปสฺสนา	๘
๑.๑. อานาปานปพฺพำ	๘
๑.๒. อิริยาปถปพฺพำ	๙
๑.๓. สมฺปชานปพฺพำ	๑๐
๑.๔. ปฏิกูลมนสิการปพฺพำ	๑๑
๑.๕. ธาตุมนสิการปพฺพำ	๑๒
๑.๖. นวสิวถิกปพฺพำ	๑๒
๒. เวทนานุปสฺสนา	๑๕
๓. จิตฺตานุปสฺสนา	๑๗
๔. ธมฺมานุปสฺสนา	๑๙
๔.๑. นีวรณปพฺพำ	๑๙
๔.๒. ขนฺธปพฺพำ	๒๑
๔.๓. อายตนปพฺพำ	๒๒
๔.๔. โพชฺฌงฺคปพฺพำ	๒๔
๔.๕. สจฺจปพฺพำ	๒๗
สจฺจนิทฺเทโส	๒๘
๔.๕.๑. ทุกฺขสจฺจนิทฺเทโส	๒๘
๔.๕.๒. สมุทยสจฺจนิทฺเทโส	๓๑
๔.๕.๓. นิโรธสจฺจนิทฺเทโส	๓๔
๔.๕.๔. มคฺคสจฺจนิทฺเทโส	๓๖
สติปฏฺฐานสฺส อานิสโส	๔๐

มหาสติปฏฺฐานสุตฺตปาลิ

(ที.มหา. ๑๐/๓๗๒-๔๐๕)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

นิทานํ

๓๗๒. เอวํ เม สุตํ. เอกํ สมยํ ภควา กุรูสุ วิหรติ กมฺมาสธมฺมํ นาม กุรูนํ นิคเม. ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ "ภิกฺขโว"ติ. "ภทฺทนฺเต"ติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจสฺโสสุํ. ภควา เอตทโวจ :-

อุทฺเทโส

๓๗๓. "เอกายโน อยํ ภิกฺขเว มคฺโค (๑) สตฺตานํ วิสุทฺธิยา (๒) โสกปริเทวานํ สมติกฺกมาย (๓) ทุกฺขโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมาย (๔) ญายสฺส อธิคมาย (๕) นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยาย. ยทิทํ จตฺตาโร สติปฏฺฐานา. กตเม จตฺตาโร. อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ :-

(๑) กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ, อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ.

(๒) เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ, อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ.

(๓) จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ, อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ.

(๔) ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ, อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ.

อุทฺเทโส นิฏฺฐิโต.

นิทฺเทโส

๑. กายานุปสฺสนา

๑.๑. อานาปานปพฺพํ

๓๗๔. “กถญฺจ ปน ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ.

อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อรญฺญคโต วา รุกฺขมูลคโต วา สุญฺญาคารคโต วา นิสีทติ. ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา อุชุ๎ กายํ ปณิธาย ปริมุขํ สตึ อุปฏฺฐเปตฺวา :-

(๑) โส สโตว อสฺสสติ.
(๒) สโตว ปสฺสสติ.
(๓) ทีฆํ วา อสฺสสนฺโต ‘ทีฆํ อสฺสสามี’ติ ปชานาติ.
(๔) ทีฆํ วา ปสฺสสนฺโต ‘ทีฆํ ปสฺสสามี’ติ ปชานาติ.
(๕) รสฺสํ วา อสฺสสนฺโต ‘รสฺสํ อสฺสสามี’ติ ปชานาติ.
(๖) รสฺสํ วา ปสฺสสนฺโต ‘รสฺสํ ปสฺสสามี’ติ ปชานาติ.
(๗) ‘สพฺพกายปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ.
(๘) ‘สพฺพกายปฏิสํเวที ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ.
(๙) ‘ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ.
(๑๐) ‘ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ.

“เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว ทกฺโข ภมกาโร วา ภมการนฺเตวาสี วา ทีฆํ วา อญฺฉนฺโต ‘ทีฆํ อญฺฉามี’ติ ปชานาติ. รสฺสํ วา อญฺฉนฺโต ‘รสฺสํ อญฺฉามี’ติ ปชานาติ. เอวเมว โข ภิกฺขเว

ภิกฺขุ ทีฆํ วา อสฺสสนฺโต ‘ทีฆํ อสฺสสามี’ติ ปชานาติ. ทีฆํ วา ปสฺสสนฺโต ‘ทีฆํ ปสฺสสามี’ติ ปชานาติ. รสฺสํ วา อสฺสสนฺโต ‘รสฺสํ อสฺสสามี’ติ ปชานาติ. รสฺสํ วา ปสฺสสนฺโต ‘รสฺสํ ปสฺสสามี’ติ ปชานาติ. ‘สพฺพกายปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ. ‘สพฺพกายปฏิสํเวที ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ. ‘ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ. ‘ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ.

อิติ อชฺฌตฺตํ วา กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ. พหิทฺธา วา กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ. อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ. สมุทยธมฺมานุปสฺสี วา กายสฺมึ วิหรติ, วยธมฺมานุปสฺสี วา กายสฺมึ วิหรติ, สมุทยวยธมฺมานุปสฺสี วา กายสฺมึ วิหรติ. ‘อตฺถิ กาโย’ติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฏฺฐิตา โหติ, ยาวเทว ญาณมตฺตาย ปฏิสฺสติมตฺตาย อนิสฺสิโต จ วิหรติ น จ กิญฺจิ โลเก อุปาทิยติ.

เอวมฺปิ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ.

อานาปานปพฺพํ นิฏฺฐิตํ.

๑.๒. อิริยาปถปพฺพํ

๓๗๕. “ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ คจฺฉนฺโต วา ‘คจฺฉามี’ติ ปชานาติ, ฐิโต วา ‘ฐิโตมฺหี’ติ ปชานาติ, นิสินฺโน วา ‘นิสินฺโนมฺหี’ติ ปชานาติ, สยาโน วา ‘สยาโนมฺหี’ติ ปชานาติ, ยถา ยถา วา ปนสฺส กาโย ปณิหิโต โหติ,

ตถา ตถา นํ ปชานาติ.

อิติ อชฺฌตฺตํ วา กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ. พหิทฺธา วา กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ. อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ. สมุทยธมฺมานุปสฺสี วา กายสฺมึ วิหรติ. วยธมฺมานุปสฺสี วา กายสฺมึ วิหรติ สมุทยวยธมฺมานุปสฺสี วา กายสฺมึ วิหรติ. ‘อตฺถิ กาโย’ติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฏฺฐิตา โหติ. ยาวเทว ญาณมตฺตาย ปฏิสฺสติมตฺตาย อนิสฺสิโต จ วิหรติ. น จ กิญฺจิ โลเก อุปาทิยติ.

เอวมฺปิ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ.

อิริยาปถปพฺพํ นิฏฺฐิตํ.

๑.๓. สมฺปชานปพฺพํ

๓๗๖. “ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อภิกฺกนฺเต ปฏิกฺกนฺเต สมฺปชานการี โหติ, อาโลกิเต วิโลกิเต สมฺปชานการี โหติ, สมิญฺชิเต ปสาริเต สมฺปชานการี โหติ, สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารเณ สมฺปชานการี โหติ, อสิเต ปีเต ขายิเต สายิเต สมฺปชานการี โหติ, อุจฺจารปสฺสาวกมฺเม สมฺปชานการี โหติ, คเต ฐิเต นิสินฺเน สุตฺเต ชาคริเต ภาสิเต ตุณฺหีภาเว สมฺปชานการี โหติ. อิติ อชฺฌตฺตํ วา ...ฯเปฯ... เอวมฺปิ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ.

สมฺปชานปพฺพํ นิฏฺฐิตํ.

๑.๔. ปฏิกูลมนสิการปพฺพํ

๓๗๗. “ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อิมเมว กายํ อุทฺธํ ปาทตลา อโธ เกสมตฺถกา ตจปริยนฺตํ ปูรํ นานปฺปการสฺส อสุจิโน ปจฺจเวกฺขติ ‘อตฺถิ อิมสฺมึ กาเย เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ มํสํ นฺหารุ อฏฺฐิ อฏฺฐิมิญฺชํ วกฺกํ หทยํ ยกนํ กิโลมกํ ปิหกํ ปปฺผาสํ อนฺตํ อนฺตคุณํ อุทริยํ กรีสํ ปิตฺตํ เสมฺหํ ปุพฺโพ โลหิตํ เสโท เมโท อสฺสุ วสา เขโฬ สิงฺฆาณิกา ลสิกา มุตฺต’นฺติ.

“เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว อุภโตมุขา ปุโตฬิ ปูรา นานาวิหิตสฺส ธญฺญสฺส เสยฺยถิทํ สาลีนํ วีหีนํ มุคฺคานํ มาสานํ ติลานํ ตณฺฑุลานํ. ตเมนํ จกฺขุมา ปุริโส มุญฺจิตฺวา ปจฺจเวกฺเขยฺย ‘อิเม สาลี, อิเม วีหี, อิเม มุคฺคา, อิเม มาสา, อิเม ติลา, อิเม ตณฺฑุลา’ติ.

เอวเมว โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ อิมเมว กายํ อุทฺธํ ปาทตลา อโธ เกสมตฺถกา ตจปริยนฺตํ ปูรํ นานปฺปการสฺส อสุจิโน ปจฺจเวกฺขติ ‘อตฺถิ อิมสฺมึ กาเย เกสา โลมา ...ฯเปฯ... มุตฺต’นฺติ.

อิติ อชฺฌตฺตํ วา ...ฯเปฯ...

เอวมฺปิ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ.

ปฏิกูลมนสิการปพฺพํ นิฏฺฐิตํ.

๑.๕. ธาตุมนสิการปพฺพํ

๓๗๘. “ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อิมเมว กายํ ยถาจิตํ ยถาปณิหิตํ ธาตุโส ปจฺจเวกฺขติ ‘อตฺถิ อิมสฺมึ กาเย ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตู’ติ.

“เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว ทกฺโข โคฆาตโก วา โคฆาตกนฺเตวาสี วา คาวึ วธิตฺวา จตุมหาปเถ พิลโส วิภชิตฺวา นิสินฺโน อสฺส.

เอวเมว โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ อิมเมว กายํ ยถาจิตํ ยถาปณิหิตํ ธาตุโส ปจฺจเวกฺขติ ‘อตฺถิ อิมสฺมึ กาเย ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตู’ติ.

“อิติ อชฺฌตฺตํ วา กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ ...ฯเปฯ...

เอวมฺปิ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ.

ธาตุมนสิการปพฺพํ นิฏฺฐิตํ.

๑.๖. นวสิวถิกปพฺพํ

๓๗๙. (๑) “ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ เสยฺยถาปิ ปสฺเสยฺย สรีรํ สิวถิกาย ฉฑฺฑิตํ เอกาหมตํ วา ทฺวีหมตํ วา ตีหมตํ วา อุทฺธุมาตกํ วินีลกํ วิปุพฺพกชาตํ. โส อิมเมว กายํ อุปสํหรติ ‘อยมฺปิ โข กาโย เอวํธมฺโม เอวํภาวี เอวํอนตีโต’ติ.

“อิติ อชฺฌตฺตํ วา ...ฯเปฯ...

เอวมฺปิ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ.

(๒) “ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ เสยฺยถาปิ ปสฺเสยฺย สรีรํ สิวถิกาย ฉฑฺฑิตํ กาเกหิ วา ขชฺชมานํ กุลเลหิ วา ขชฺชมานํ คิชฺเฌหิ วา ขชฺชมานํ กงฺเกหิ วา ขชฺชมานํ สุนเขหิ วา ขชฺชมานํ พฺยคฺเฆหิ วา ขชฺชมานํ ทีปีหิ วา ขชฺชมานํ สิงฺคาเลหิ วา ขชฺชมานํ วิวิเธหิ วา ปาณกชาเตหิ ขชฺชมานํ. โส อิมเมว กายํ อุปสํหรติ ‘อยมฺปิ โข กาโย เอวํธมฺโม เอวํภาวี เอวํอนตีโต’ติ.

“อิติ อชฺฌตฺตํ วา ...ฯเปฯ...

เอวมฺปิ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ.

(๓) “ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ เสยฺยถาปิ ปสฺเสยฺย สรีรํ สิวถิกาย ฉฑฺฑิตํ อฏฺฐิกสงฺขลิกํ สมํสโลหิตํ นฺหารุสมฺพนฺธํ ...ฯเปฯ...

(๔) อฏฺฐิกสงฺขลิกํ นิมฺมสโลหิตมกฺขิตํ นฺหารุสมฺพนฺธํ ...ฯเปฯ...

(๕) อฏฺฐิกสงฺขลิกํ อปคตมํสโลหิตํ นฺหารุสมฺพนฺธํ ...ฯเปฯ...

(๖) อฏฺฐิกานิ อปคตสมฺพนฺธานิ ทิสา วิทิสา วิกฺขิตฺตานิ อญฺเญน หตฺถฏฺฐิกํ อญฺเญน ปาทฏฺฐิกํ อญฺเญน โคปฺผกฏฺฐิกํ อญฺเญน ชงฺฆฏฺฐิกํ อญฺเญน อูรุฏฺฐิกํ อญฺเญน กฏิฏฺฐิกํ อญฺเญน ผาสุกฏฺฐิกํ อญฺเญน ปิฏฺฐิฏฺฐิกํ อญฺเญน ขนฺธฏฺฐิกํ อญฺเญน คีวฏฺฐิกํ อญฺเญน หนุกฏฺฐิกํ อญฺเญน ทนฺตฏฺฐิกํ อญฺเญน สีสกฏาหกํ. โส อิมเมว กายํ อุปสํหรติ ‘อยมฺปิ โข

กาโย เอวंธมฺโม เอวंภาวี เอวंอนตีโต’ติ.

“อิติ อชฺฌตฺตं วา ...ฯเปฯ... วิหรติ.

(๗) “ปุน จปรं ภิกฺขเว ภิกฺขุ เสยฺยถาปิ ปสฺเสยฺย สรีรं สิวถิกาย ฉฑฺฑิตं อฏฺฐิกานิ เสตานิ สงฺขวณฺณปฏิภาคานิ ...ฯเปฯ...

(๘) อฏฺฐิกานิ ปุญฺชกิตานิ เตโรวสฺสิกานิ ...ฯเปฯ...

(๙) อฏฺฐิกานิ ปูตีนิ จุณฺณกชาตานิ. โส อิมเมว กายं อุปสंหรติ ‘อยมฺปิ โข กาโย เอวंธมฺโม เอวंภาวี เอวंอนตีโต’ติ.

อิติ อชฺฌตฺตं วา กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ ...ฯเปฯ... น จ กิญฺจิ โลเก อุปาทิยติ.

เอวมฺปิ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ.

นวสิวถิกปพฺพं นิฏฺฐิตं.

จุทฺทส กายานุปสฺสนา นิฏฺฐิตา.

๒. เวทนานุปสฺสนา

๓๘๐. “กถญฺจ ปน ภิกฺขเว ภิกฺขุ เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ. อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ :-

(๑) สุขํ วา เวทนํ เวทยมาโน ‘สุขํ เวทนํ เวทยามี’ติ ปชานาติ.

(๒) ทุกฺขํ วา เวทนํ เวทยมาโน ‘ทุกฺขํ เวทนํ เวทยามี’ติ ปชานาติ.

(๓) อทุกฺขมสุขํ วา เวทนํ เวทยมาโน ‘อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยามี’ติ ปชานาติ.

(๔) สามิสํ วา สุขํ เวทนํ เวทยมาโน ‘สามิสํ สุขํ เวทนํ เวทยามี’ติ ปชานาติ.

(๕) นิรามิสํ วา สุขํ เวทนํ เวทยมาโน ‘นิรามิสํ สุขํ เวทนํ เวทยามี’ติ ปชานาติ.

(๖) สามิสํ วา ทุกฺขํ เวทนํ เวทยมาโน ‘สามิสํ ทุกฺขํ เวทนํ เวทยามี’ติ ปชานาติ.

(๗) นิรามิสํ วา ทุกฺขํ เวทนํ เวทยมาโน ‘นิรามิสํ ทุกฺขํ เวทนํ เวทยามี’ติ ปชานาติ.

(๘) สามิสํ วา อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยมาโน ‘สามิสํ อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยามี’ติ ปชานาติ.

(๙) นิรามิสํ วา อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยมาโน ‘นิรามิสํ อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยามี’ติ ปชานาติ.

อิติ :-

(๑) อชฺฌตฺตํ วา เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ.

(๒) พหิทฺธา วา เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ.

(๓) อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ.

(๔) สมุทยธมฺมานุปสฺสี วา เวทนาสุ วิหรติ.

(๕) วยธมฺมานุปสฺสี วา เวทนาสุ วิหรติ.

(๖) สมุทยวยธมฺมานุปสฺสี วา เวทนาสุ วิหรติ.

(๗) 'อตฺถิ เวทนา'ติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฏฺฐิตา โหติ. ยาวเทว ญาณมตฺตาย ปฏิสฺสติมตฺตาย อนิสฺสิโต จ วิหรติ. น จ กิญฺจิ โลเก อุปาทิยติ.

เอวมฺปิ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ.

เวทนานุปสฺสนา นิฏฺฐิตา.

๓. จิตฺตานุปสฺสนา

๓๘๑. “กถญฺจ ปน ภิกฺขเว ภิกฺขุ จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ. อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ -

(๑) สราคํ วา จิตฺตํ ‘สราคํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ.
(๒) วีตราคํ วา จิตฺตํ ‘วีตราคํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ.
(๓) สโทสํ วา จิตฺตํ ‘สโทสํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ.
(๔) วีตโทสํ วา จิตฺตํ ‘วีตโทสํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ.
(๕) สโมหํ วา จิตฺตํ ‘สโมหํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ.
(๖) วีตโมหํ วา จิตฺตํ ‘วีตโมหํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ.
(๗) สงฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ ‘สงฺขิตฺตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ.
(๘) วิกฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ ‘วิกฺขิตฺตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ.
(๙) มหคฺคตํ วา จิตฺตํ ‘มหคฺคตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ.
(๑๐) อมหคฺคตํ วา จิตฺตํ ‘อมหคฺคตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ.
(๑๑) สอุตฺตรํ วา จิตฺตํ ‘สอุตฺตรํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ.
(๑๒) อนุตฺตรํ วา จิตฺตํ ‘อนุตฺตรํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ.
(๑๓) สมาหิตํ วา จิตฺตํ ‘สมาหิตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ.
(๑๔) อสมาหิตํ วา จิตฺตํ ‘อสมาหิตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ.
(๑๕) วิมุตฺตํ วา จิตฺตํ ‘วิมุตฺตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ.
(๑๖) อวิมุตฺตํ วา จิตฺตํ ‘อวิมุตฺตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ.

อิติ อชฺฌตฺตํ วา จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ. พหิทฺธา วา จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ. อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ. สมุทยธมฺมานุปสฺสี วา จิตฺตสฺมึ วิหรติ.

วยธมฺมานุปสฺสี วา จิตฺตสฺมึ วิหรติ. สมุทยวยธมฺมานุปสฺสี วา จิตฺตสฺมึ วิหรติ. ‘อตฺถิ จิตฺต’นฺติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฏฺ ิตา โหติ. ยาวเทว ญาณมตฺตาย ปฏิสฺสติมตฺตาย อนิสฺสิโต จ วิหรติ, น จ กิญฺจิ โลเก อุปาทิยติ,

เอวมฺปิ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ.

จิตฺตานุปสฺสนา นิฏฺ ิตา.

๔. ธมฺมานุปสฺสนา

๔.๑. นีวรณปพฺพ

๓๘๒. “กถญฺจ ปน ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ. อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ ปญฺจสุ นีวรเณสุ.

กถญฺจ ปน ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ ปญฺจสุ นีวรเณสุ. อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ :-

(๑) สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ กามจฺฉนฺทํ ‘อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ กามจฺฉนฺโท’ติ ปชานาติ. อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ กามจฺฉนฺทํ ‘นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ กามจฺฉนฺโท’ติ ปชานาติ. ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส กามจฺฉนฺทสฺส อุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ. ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส กามจฺฉนฺทสฺส ปหานํ โหติ, ตญฺจ ปชานาติ. ยถา จ ปหีนสฺส กามจฺฉนฺทสฺส อายตึ อนุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ.

(๒) “สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ พฺยาปาทํ ‘อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ พฺยาปาโท’ติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ พฺยาปาทํ ‘นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ พฺยาปาโท’ติ ปชานาติ. ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส พฺยาปาทสฺส อุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส พฺยาปาทสฺส ปหานํ โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ ปหีนสฺส พฺยาปาทสฺส อายตึ อนุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติ.

(๓) “สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ ถีนมิทฺธํ ‘อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ ถีนมิทฺธ’นฺติ ปชานาติ. อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ ถีนมิทฺธํ ‘นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ ถีนมิทฺธ’นฺติ ปชานาติ. ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส ถีนมิทฺธสฺส อุปฺปาโท โหติ. ตญฺจ ปชานาติ. ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส ถีนมิทฺธสฺส ปหานํ โหติ. ตญฺจ ปชานาติ. ยถา จ ปหีนสฺส ถีนมิทฺธสฺส อายตึ อนุปฺปาโท โหติ. ตญฺจ ปชานาติ.

(๔) “สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ ‘อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจ’นฺติ ปชานาติ. อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ ‘นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจ’นฺติ ปชานาติ. ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจสฺส อุปฺปาโท โหติ. ตญฺจ ปชานาติ. ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส อุทฺธจฺจ-กุกฺกุจฺจสฺส ปหานํ โหติ. ตญฺจ ปชานาติ. ยถา จ ปหีนสฺส อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจสฺส อายตึ อนุปฺปาโท โหติ. ตญฺจ ปชานาติ.

(๕) “สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ วิจิกิจฺฉํ ‘อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ วิจิกิจฺฉา’ติ ปชานาติ. อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ วิจิกิจฺฉํ ‘นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ วิจิกิจฺฉา’ติ ปชานาติ. ยถา จ อนุปฺปนฺนาย วิจิกิจฺฉาย อุปฺปาโท โหติ. ตญฺจ ปชานาติ. ยถา จ อุปฺปนฺนาย วิจิกิจฺฉาย ปหานํ โหติ. ตญฺจ ปชานาติ. ยถา จ ปหีนาย วิจิกิจฺฉาย อายตึ อนุปฺปาโท โหติ. ตญฺจ ปชานาติ.

“อิติ อชฺฌตฺตํ วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ. พหิทฺธา วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ. อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ. สมุทยธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหรติ.

วยธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหรติ. สมุทยวยธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหรติ. ‘อตฺถิ ธมฺมา’ติ. วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฏฺฐิตา โหติ, ยาวเทว ญาณมตฺตาย ปฏิสฺสติมตฺตาย อนิสฺสิโต จ วิหรติ. น จ กิญฺจิ โลเก อุปาทิยติ.

เอวมฺปิ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ ปญฺจสุ นีวรเณสุ.

นีวรณปพฺพํ นิฏฺฐิตํ.

๔.๒. ขนฺธปพฺพํ

๓๘๓. “ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ ปญฺจสุ อุปาทานกฺขนฺเธสุ. กถญฺจ ปน ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ ปญฺจสุ อุปาทานกฺขนฺเธสุ. อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ‘อิติ รูปํ, อิติ รูปสฺส สมุทโย, อิติ รูปสฺส อตฺถงฺคโม; อิติ เวทนา, อิติ เวทนาย สมุทโย, อิติ เวทนาย อตฺถงฺคโม; อิติ สญฺญา, อิติ สญฺญาย สมุทโย, อิติ สญฺญาย อตฺถงฺคโม; อิติ สงฺขารา, อิติ สงฺขารานํ สมุทโย, อิติ สงฺขารานํ อตฺถงฺคโม; อิติ วิญฺญาณํ, อิติ วิญฺญาณสฺส สมุทโย, อิติ วิญฺญาณสฺส อตฺถงฺคโม’ติ.

อิติ อชฺฌตฺตํ วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ. พหิทฺธา วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ. อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ. สมุทยธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหรติ. วยธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหรติ. สมุทยวยธมฺมานุปสฺสี วา

ธมฺเมสุ วิหรติ. ‘อตฺถิ ธมฺมา’ติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฏฺฐิตา โหติ. ยาวเทว ญาณมตฺตาย ปฏิสฺสติมตฺตาย อนิสฺสิโต จ วิหรติ. น จ กิญฺจิ โลเก อุปาทิยติ.

เอวมฺปิ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ ปญฺจสุ อุปาทานกฺขนฺเธสุ.

ขนฺธปพฺพํ นิฏฺฐิตํ.

๔.๓. อายตนปพฺพํ

๓๘๔. “ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ ฉสุ อชฺฌตฺติกพาหิเรสุ อายตเนสุ. กถญฺจ ปน ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ ฉสุ อชฺฌตฺติกพาหิเรสุ อายตเนสุ.

“อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ :-

(๑) จกฺขุญฺจ ปชานาติ, รูเป จ ปชานาติ, ยญฺจ ตทุภยํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สโยชนํ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส สโยชนสฺส อุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ. ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส สโยชนสฺส ปหานํ โหติ, ตญฺจ ปชานาติ. ยถา จ ปหีนสฺส สโยชนสฺส อายตึ อนุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ.

(๒) “โสตญฺจ ปชานาติ สทฺเท จ ปชานาติ, ยญฺจ ตทุภยํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สโยชนํ, ตญฺจ ปชานาติ. ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส สโยชนสฺส อุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ,

ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส สโยชนสฺส ปหานํ โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ ปหีนสฺส สโยชนสฺส อายตึ อนุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ.

(๓) “ฆานญฺจ ปชานาติ, คนฺเธ จ ปชานาติ, ยญฺจ ตทุภยํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สโยชนํ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส สโยชนสฺส อุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส สโยชนสฺส ปหานํ โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ ปหีนสฺส สโยชนสฺส อายตึ อนุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ.

(๔) “ชิวฺหญฺจ ปชานาติ, รเส จ ปชานาติ, ยญฺจ ตทุภยํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สโยชนํ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส สโยชนสฺส อุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส สโยชนสฺส ปหานํ โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ ปหีนสฺส สโยชนสฺส อายตึ อนุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ.

(๕) “กายญฺจ ปชานาติ, โผฏฺ ฐพฺเพ จ ปชานาติ, ยญฺจ ตทุภยํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สโยชนํ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส สโยชนสฺส อุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส สโยชนสฺส ปหานํ โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ ปหีนสฺส สโยชนสฺส อายตึ อนุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ.

(๖) “มนญฺจ ปชานาติ, ธมฺเม จ ปชานาติ, ยญฺจ ตทุภยํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สโยชนํ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส สโยชนสฺส อุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส สโยชนสฺส ปหานํ โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ ปหีนสฺส สโยชนสฺส อายตึ อนุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ.

“อิติ อชฺฌตฺตํ วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ. พหิทฺธา วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ. อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ. สมุทยธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหรติ. วยธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหรติ. สมุทย-วยธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหรติ. ‘อตฺถิ ธมฺมา’ติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฏฺฐิตา โหติ, ยาวเทว ญาณมตฺตาย ปฏิสฺสติมตฺตาย อนิสฺสิโต จ วิหรติ, น จ กิญฺจิ โลเก อุปาทิยติ.

เอวมฺปิ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ ฉสุ อชฺฌตฺติกพาหิเรสุ อายตเนสุ.

อายตนปพฺพํ นิฏฺฐิตํ.

๔.๔. โพชฺฌงฺคปพฺพํ

๓๘๕. “ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ สตฺตสุ โพชฺฌงฺเคสุ. กถญฺจ ปน ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ สตฺตสุ โพชฺฌงฺเคสุ.

อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ :-

(๑) สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ สติสมฺโพชฺฌงฺคํ ‘อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ สติสมฺโพชฺฌงฺโค’ติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ สติสมฺโพชฺฌงฺคํ ‘นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ สติสมฺโพชฺฌงฺโค’ติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส สติสมฺโพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส สติสมฺโพชฺฌงฺคสฺส ภาวนาย ปาริปูรี โหติ ตญฺจ ปชานาติ.

(๒) “สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺคํ ‘อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค’ติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺคํ ‘นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ ธมฺมวิจย-สมฺโพชฺฌงฺโค’ติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส ธมฺมวิจย-สมฺโพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺคสฺส ภาวนาย ปาริปูรี โหติ, ตญฺจ ปชานาติ.

(๓) “สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ วีริยสมฺโพชฺฌงฺคํ ‘อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค’ติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ วีริยสมฺโพชฺฌงฺคํ ‘นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค’ติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส วีริยสมฺโพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส วีริยสมฺโพชฺฌงฺคสฺส ภาวนาย ปาริปูรี โหติ, ตญฺจ ปชานาติ.

(๔) “สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ ปีติสมฺโพชฺฌงฺคํ ‘อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ ปีติสมฺโพชฺฌงฺโค’ติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ

ปีติสมฺโพชฺฌงฺคํ ‘นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ ปีติสมฺโพชฺฌงฺโค’ติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส ปีติสมฺโพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส ปีติสมฺโพชฺฌงฺคสฺส ภาวนาย ปาริปูรี โหติ, ตญฺจ ปชานาติ.

(๕) “สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺคํ ‘อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺโค’ติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺคํ ‘นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ ปสฺสทฺธิ-สมฺโพชฺฌงฺโค’ติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส ปสฺสทฺธิ-สมฺโพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺคสฺส ภาวนาย ปาริปูรี โหติ, ตญฺจ ปชานาติ.

(๖) “สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ สมาธิสมฺโพชฺฌงฺคํ ‘อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค’ติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ สมาธิสมฺโพชฺฌงฺคํ ‘นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค’ติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส สมาธิสมฺโพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส สมาธิ-สมฺโพชฺฌงฺคสฺส ภาวนาย ปาริปูรี โหติ, ตญฺจ ปชานาติ.

(๗) “สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคํ ‘อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค’ติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคํ ‘นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค’ติ ปชานาติ, ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาโท โหติ, ตญฺจ ปชานาติ, ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส อุเปกฺขา-สมฺโพชฺฌงฺคสฺส ภาวนาย ปาริปูรี โหติ, ตญฺจ ปชานาติ.

“อิติ อชฺฌตฺตํ วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ. พหิทฺธา วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ. อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ. สมุทยธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหรติ. วยธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหรติ. สมุทยวยธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหรติ. ‘อตฺถิ ธมฺมา’ติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฏฺฐิตา โหติ. ยาวเทว ญาณมตฺตาย ปฏิสฺสติมตฺตาย อนิสฺสิโต จ วิหรติ. น จ กิญฺจิ โลเก อุปาทิยติ.

เอวมฺปิ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ สตฺตสุ โพชฺฌงฺเคสุ.

โพชฺฌงฺคปพฺพํ นิฏฺฐิตํ.

๔.๕. สจฺจปพฺพ

๓๘๖. “ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ จตูสุ อริยสจฺเจสุ. กถญฺจ ปน ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ จตูสุ อริยสจฺเจสุ.

อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ -

(๑) ‘อิทํ ทุกฺข’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ.

(๒) ‘อยํ ทุกฺขสมุทโย’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ.

(๓) ‘อยํ ทุกฺขนิโรโธ’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ.

(๔) ‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ.

ปฐมภาณวาโร นิฏฺฐิโต.

สจฺจนิทฺเทโส

๔.๕.๑. ทุกฺขสจฺจนิทฺเทโส

๓๘๗. “กตมญฺจ ภิกฺขเว ทุกฺขํ อริยสจฺจํ. ชาติปิ ทุกฺขา, ชราปิ ทุกฺขา, มรณมฺปิ ทุกฺขํ, โสกปริเทวทุกฺข-โทมนสฺสุปายาสาปิ ทุกฺขา, อปฺปิเยหิ สมฺปโยโคปิ ทุกฺโข, ปิเยหิ วิปฺปโยโคปิ ทุกฺโข, ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ, สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา.

๓๘๘. “กตมา จ ภิกฺขเว ชาติ. ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหิ ตมฺหิ สตฺตนิกายเย ชาติ สญฺชาติ โอกฺกนฺติ อภินิพฺพตฺติ ขนฺธานํ ปาตุภาโว อายตนานํ ปฏิลาโภ, อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ชาติ.

๓๘๙. “กตมา จ ภิกฺขเว ชรา. ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหิ ตมฺหิ สตฺตนิกายเย ชรา ชีรณตา ขณฺฑิจฺจํ ปาลิจฺจํ วลิตฺตจตา อายุโน สංหานิ อินฺทฺริยานํ ปริปาโก. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ชรา.

๓๙๐. “กตมญฺจ ภิกฺขเว มรณํ. ยํ เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหา ตมฺหา สตฺตนิกายา จุติ จวนตา เภโท อนฺตรธานํ มจฺจุ มรณํ กาลกิริยา ขนฺธานํ เภโท กเฬวรสฺส นิกฺเขโป ชีวิตินฺทฺริยสฺสุปจฺเฉโท. อิทํ วุจฺจติ ภิกฺขเว มรณํ.

๓๙๑. “กตโม จ ภิกฺขเว โสโก. โย โข ภิกฺขเว อญฺญตรญฺญตเรน พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส อญฺญตรญฺญตเรน

ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺฐสฺส โสโก โสจนา โสจิตตฺตํ อนฺโตโสโก อนฺโตปริโสโก. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว โสโก.

๓๙๒. “กตโม จ ภิกฺขเว ปริเทโว. โย โข ภิกฺขเว อญฺญตรญฺญตเรน พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส อญฺญตรญฺญตเรน ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺฐสฺส อาเทโว ปริเทโว อาเทวนา ปริเทวนา อาเทวิตตฺตํ ปริเทวิตตฺตํ. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ปริเทโว.

๓๙๓. “กตมญฺจ ภิกฺขเว ทุกฺขํ. ยํ โข ภิกฺขเว กายิกํ ทุกฺขํ กายิกํ อสาตํ กายสมฺผสฺสชํ ทุกฺขํ อสาตํ เวทยิตํ. อิทํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ทุกฺขํ.

๓๙๔. “กตมญฺจ ภิกฺขเว โทมนสฺสํ. ยํ โข ภิกฺขเว เจตสิกํ ทุกฺขํ เจตสิกํ อสาตํ มโนสมฺผสฺสชํ ทุกฺขํ อสาตํ เวทยิตํ. อิทํ วุจฺจติ ภิกฺขเว โทมนสฺสํ.

๓๙๕. “กตโม จ ภิกฺขเว อุปายาโส. โย โข ภิกฺขเว อญฺญตรญฺญตเรน พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส อญฺญตรญฺญตเรน ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺฐสฺส อายาโส อุปายาโส อายาสิตตฺตํ อุปายาสิตตฺตํ. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว อุปายาโส.

๓๙๖. “กตโม จ ภิกฺขเว อปฺปิเยหิ สมฺปโยโค ทุกฺโข. อิธ ยสฺส เต โหนฺติ อนิฏฺฐา อกนฺตา อมนาปา รูปา สทฺทา คนฺธา รสา โผฏฺฐพฺพา ธมฺมา, เย วา ปนสฺส เต โหนฺติ อนตฺถกามา อหิตกามา อผาสุกกามา อโยคกฺเขมกามา, ยา เตหิ สทฺธึ สงฺคติ สมาคโม สโมธานํ มิสฺสีภาโว. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว อปฺปิเยหิ สมฺปโยโค ทุกฺโข.

๓๙๗. “กตโม จ ภิกฺขเว ปิเยหิ วิปฺปโยโค ทุกฺโข. อิธ ยสฺส เต โหนฺติ อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา รูปา สทฺทา คนฺธา รสา โผฏฺฐพฺพา ธมฺมา, เย วา ปนสฺส, เต โหนฺติ อตฺถกามา หิตกามา ผาสุกกามา โยคกฺเขมกามา มาตา วา ปิตา วา ภาตา วา ภคินี วา มิตฺตา วา อมจฺจา วา ญาติสาโลหิตา วา. ยา เตหิ สทฺธึ อสงฺคติ อสมาคโม อสโมธานํ อมิสฺสีภาโว. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ปิเยหิ วิปฺปโยโค ทุกฺโข.

๓๙๘. “กตมญฺจ ภิกฺขเว ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ. ชาติธมฺมานํ ภิกฺขเว สตฺตานํ เอวํ อิจฺฉา อุปฺปชฺชติ ‘อโห วต มยํ น ชาติธมฺมา อสฺสาม, น จ วต โน ชาติ อาคจฺเฉยฺยา’ติ. น โข ปเนตํ อิจฺฉาย ปตฺตพฺพํ. อิทมฺปิ ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ.

ชราธมฺมานํ ภิกฺขเว สตฺตานํ เอวํ อิจฺฉา อุปฺปชฺชติ ‘อโห วต มยํ น ชราธมฺมา อสฺสาม น จ วต โน ชรา อาคจฺเฉยฺยา’ติ. น โข ปเนตํ อิจฺฉาย ปตฺตพฺพํ. อิทมฺปิ ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ.

พฺยาธิธมฺมานํ ภิกฺขเว สตฺตานํ เอวํ อิจฺฉา อุปฺปชฺชติ ‘อโห วต มยํ น พฺยาธิธมฺมา อสฺสาม น จ วต โน พฺยาธิ อาคจฺเฉยฺยา’ติ. น โข ปเนตํ อิจฺฉาย ปตฺตพฺพํ. อิทมฺปิ ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ.

มรณธมฺมานํ ภิกฺขเว สตฺตานํ เอวํ อิจฺฉา อุปฺปชฺชติ ‘อโห วต มยํ น มรณธมฺมา อสฺสาม น จ วต โน มรณํ อาคจฺเฉยฺยา’ติ. น โข ปเนตํ อิจฺฉาย ปตฺตพฺพํ. อิทมฺปิ ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ.

โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสธมฺมานํ ภิกฺขเว สตฺตานํ เอวํ อิจฺฉา อุปฺปชฺชติ ‘อโห วต มยํ น โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสธมฺมา อสฺสาม น จ วต โน โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสธมฺมา อาคจฺเฉยฺยุ’นฺติ. น โข ปเนตํ อิจฺฉาย ปตฺตพฺพํ. อิทมฺปิ ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ.

๓๙๙. “กตเม จ ภิกฺขเว สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา. เสยฺยถิทํ รูปุปาทานกฺขนฺโธ เวทนุปาทานกฺขนฺโธ สญฺญุปาทานกฺขนฺโธ สงฺขารุปาทานกฺขนฺโธ วิญฺญาณุปาทานกฺขนฺโธ. อิเม วุจฺจนฺติ ภิกฺขเว สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา. อิทํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ทุกฺขํ อริยสจฺจํ.

๔.๕.๒. สมุทยสจฺจนิทฺเทโส

๔๐๐. “กตมญฺจ ภิกฺขเว ทุกฺขสมุทยํ อริยสจฺจํ. ยายํ ตณฺหา โปโนพฺภวิกา นนฺทีราคสหคตา ตตฺรตตฺราภินนฺทินี เสยฺยถิทํ กามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหา.

“สา โข ปเนสา ภิกฺขเว ตณฺหา กตฺถ อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, กตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ. ยํ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ.

(๑) “กิญฺจ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ. จกฺขุ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ. โสตํ โลเก ...ฯเปฯ... ฆานํ โลเก... ชิวฺหา โลเก... กาโย โลเก... มโน โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ.

(๒) “รูปา โลเก... สทฺทา โลเก... คนฺธา โลเก... รสา โลเก... โผฏฺฐพฺพา โลเก... ธมฺมา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ.

(๓) “จกฺขุวิญฺญาณํ โลเก... โสตวิญฺญาณํ โลเก... ฆานวิญฺญาณํ โลเก... ชิวฺหาวิญฺญาณํ โลเก... กายวิญฺญาณํ โลเก... มโนวิญฺญาณํ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ.

(๔). “จกฺขุสมฺผสฺโส โลเก... โสตสมฺผสฺโส โลเก... ฆานสมฺผสฺโส โลเก... ชิวฺหาสมฺผสฺโส โลเก... กายสมฺผสฺโส โลเก... มโนสมฺผสฺโส โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ.

(๕) “จกฺขุสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก... โสตสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก... ฆานสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก... ชิวฺหาสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก... กายสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก... มโนสมฺผสฺสชา

เวทนา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ.

(๖) “รูปสญฺญา โลเก... สทฺทสญฺญา โลเก... คนฺธสญฺญา โลเก... รสสญฺญา โลเก... โผฏฺฐพฺพสญฺญา โลเก... ธมฺมสญฺญา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ.

(๗) “รูปสญฺเจตนา โลเก... สทฺทสญฺเจตนา โลเก... คนฺธสญฺเจตนา โลเก... รสสญฺเจตนา โลเก... โผฏฺฐพฺพ-สญฺเจตนา โลเก... ธมฺมสญฺเจตนา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ.

(๘) “รูปตณฺหา โลเก... สทฺทตณฺหา โลเก... คนฺธตณฺหา โลเก... รสตณฺหา โลเก... โผฏฺฐพฺพตณฺหา โลเก... ธมฺมตณฺหา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ.

(๙) “รูปวิตกฺโก โลเก... สทฺทวิตกฺโก โลเก... คนฺธวิตกฺโก โลเก... รสวิตกฺโก โลเก... โผฏฺฐพฺพวิตกฺโก โลเก... ธมฺมวิตกฺโก โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ.

(๑๐) “รูปวิจาโร โลเก... สทฺทวิจาโร โลเก... คนฺธวิจาโร โลเก... รสวิจาโร โลเก... โผฏฺฐพฺพวิจาโร โลเก... ธมฺมวิจาโร โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ เอตฺเถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา

อุปฺปชฺชติ เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ. อิทํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ทุกฺขสมุทยํ อริยสจฺจํ.

๔.๕.๓. นิโรธสจฺจนิทฺเทโส

๔๐๑. “กตมญฺจ ภิกฺขเว ทุกฺขนิโรธํ อริยสจฺจํ. โย ตสฺสาเยว ตณฺหาย อเสสวิราคนิโรโธ จาโค ปฏินิสฺสคฺโค มุตฺติ อนาลโย.

“สา โข ปเนสา ภิกฺขเว ตณฺหา กตฺถ ปหียมานา ปหียติ กตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ. ยํ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ.

(๑) “กิญฺจ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ. จกฺขุ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ. โสตํ โลเก ...ฯเปฯ... ฆานํ โลเก... ชิวฺหา โลเก... กาโย โลเก... มโน โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ.

(๒) “รูปา โลเก... สทฺทา โลเก... คนฺธา โลเก... รสา โลเก... โผฏฺฐพฺพา โลเก... ธมฺมา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ.

(๓) “จกฺขุวิญฺญาณํ โลเก... โสตวิญฺญาณํ โลเก... ฆานวิญฺญาณํ โลเก... ชิวฺหาวิญฺญาณํ โลเก... กายวิญฺญาณํ โลเก... มโนวิญฺญาณํ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ.

(๔) “จกฺขุสมฺผสฺโส โลเก... โสตสมฺผสฺโส โลเก... ฆานสมฺผสฺโส โลเก... ชิวฺหาสมฺผสฺโส โลเก... กายสมฺผสฺโส โลเก... มโนสมฺผสฺโส โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ.

(๕) “จกฺขุสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก... โสตสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก ฆานสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก... ชิวฺหาสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก... กายสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก... มโนสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ.

(๖) “รูปสญฺญา โลเก... สทฺทสญฺญา โลเก... คนฺธสญฺญา โลเก... รสสญฺญา โลเก... โผฏฺฐพฺพสญฺญา โลเก... ธมฺมสญฺญา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ.

(๗) “รูปสญฺเจตนา โลเก... สทฺทสญฺเจตนา โลเก... คนฺธ-สญฺเจตนา โลเก... รสสญฺเจตนา โลเก... โผฏฺฐพฺพสญฺเจตนา โลเก... ธมฺมสญฺเจตนา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ.

(๘) “รูปตณฺหา โลเก... สทฺทตณฺหา โลเก... คนฺธตณฺหา โลเก... รสตณฺหา โลเก... โผฏฺฐพฺพตณฺหา โลเก... ธมฺมตณฺหา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ.

(๙) “รูปวิตกฺโก โลเก... สทฺทวิตกฺโก โลเก... คนฺธวิตกฺโก โลเก... รสวิตกฺโก โลเก... โผฏฺฐพฺพวิตกฺโก โลเก... ธมฺมวิตกฺโก โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ.

(๑๐) “รูปวิจาโร โลเก... สทฺทวิจาโร โลเก... คนฺธวิจาโร โลเก... รสวิจาโร โลเก... โผฏฺฐพฺพวิจาโร โลเก... ธมฺมวิจาโร โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ เอตฺเถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ. อิทํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ทุกฺขนิโรธํ อริยสจฺจํ.

๔.๕.๔. มคฺคสจฺจนิทฺเทโส

๔๐๒. “กตมญฺจ ภิกฺขเว ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจํ. อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค, เสยฺยถิทํ สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ.

(๑) “กตมา จ ภิกฺขเว สมฺมาทิฏฺฐิ. ยํ โข ภิกฺขเว ทุกฺเข ญาณํ ทุกฺขสมุทเย ญาณํ ทุกฺขนิโรเธ ญาณํ ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ญาณํ. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว

สมฺมาทิฏฺฐิ.

(๒) “กตโม จ ภิกฺขเว สมฺมาสงฺกปฺโป. เนกฺขมฺมสงฺกปฺโป อพฺยาปาทสงฺกปฺโป อวิหึสาสงฺกปฺโป. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว สมฺมาสงฺกปฺโป.

(๓) “กตมา จ ภิกฺขเว สมฺมาวาจา. มุสาวาทา เวรมณี, ปิสุณาย วาจาย เวรมณี, ผรุสาย วาจาย เวรมณี, สมฺผปฺปลาปา เวรมณี. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว สมฺมาวาจา.

(๔) “กตโม จ ภิกฺขเว สมฺมากมฺมนฺโต. ปาณาติปาตา เวรมณี, อทินฺนาทานา เวรมณี, กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว สมฺมากมฺมนฺโต.

(๕) “กตโม จ ภิกฺขเว สมฺมาอาชีโว. อิธ ภิกฺขเว อริยสาวโก มิจฺฉาอาชีวํ ปหาย สมฺมาอาชีเวน ชีวิตํ กปฺเปติ. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว สมฺมาอาชีโว.

(๖) “กตโม จ ภิกฺขเว สมฺมาวายาโม. อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อนุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อนุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ, วายมติ, วีริยํ อารภติ, จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ; อุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย ฉนฺทํ ชเนติ, วายมติ, วีริยํ อารภติ, จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ; อนุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ, วายมติ, วีริยํ อารภติ, จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ; อุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ ฐิติยา อสมฺโมสาย ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา ฉนฺทํ ชเนติ, วายมติ, วีริยํ

อารภติ, จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว สมฺมาวายาโม.

(๗) “กตมา จ ภิกฺขเว สมฺมาสติ. อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ, อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ; เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ, อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ; จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ, อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ; ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ, อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว สมฺมาสติ.

(๘) “กตโม จ ภิกฺขเว สมฺมาสมาธิ. อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ (๑) วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. (๒) วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. (๓) ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ สโต จ สมฺปชาโน สุขญฺจ กาเยน ปฏิสංเวเทติ, ยं ตं อริยา อาจิกฺขนฺติ ‘อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารี’ติ ตติยं ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. (๔) สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุพฺเพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขं อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธึ จตุตฺถं ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว สมฺมาสมาธิ. อิทं วุจฺจติ ภิกฺขเว ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจं.

๔๐๓. “อิติ อชฺฌตฺตํ วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ. พหิทฺธา วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ. อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ. สมุทยธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหรติ วยธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหรติ สมุทยวย-ธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหรติ. ‘อตฺถิ ธมฺมา’ติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฏฺฐิตา โหติ ยาวเทว ญาณมตฺตาย ปฏิสฺสติมตฺตาย อนิสฺสิโต จ วิหรติ น จ กิญฺจิ โลเก อุปาทิยติ. เอวมฺปิ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ จตูสุ อริยสจฺเจสุ.

สจฺจปพฺพํ นิฏฺฐิตํ.

ธมฺมานุปสฺสนา นิฏฺฐิตา.

สติปฏฺฐานสฺส กาเลนานิสโส

๔๐๔. “โย หิ โกจิ ภิกฺขเว อิเม จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน เอวํ ภาเวยฺย สตฺต วสฺสานิ ตสฺส ทฺวินฺนํ ผลานํ อญฺญตรํ ผลํ ปาฏิกงฺขํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม อญฺญา; สติ วา อุปาทิเสเส อนาคามิตา.

“ติฏฺฐนฺตุ ภิกฺขเว สตฺต วสฺสานิ. โย หิ โกจิ ภิกฺขเว อิเม จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน เอวํ ภาเวยฺย ฉ วสฺสานิ ...ฯเปฯ... ปญฺจ วสฺสานิ ... จตฺตาริ วสฺสานิ ... ตีณิ วสฺสานิ ... เทฺว วสฺสานิ ... เอกํ วสฺสํ ... ติฏฺฐตุ ภิกฺขเว เอกํ วสฺสํ. โย หิ โกจิ ภิกฺขเว อิเม จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน เอวํ ภาเวยฺย สตฺต มาสานิ ตสฺส ทฺวินฺนํ ผลานํ อญฺญตรํ ผลํ ปาฏิกงฺขํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม อญฺญา; สติ วา อุปาทิเสเส อนาคามิตา.

“ติฏฺฐนฺตุ ภิกฺขเว สตฺต มาสานิ. โย หิ โกจิ ภิกฺขเว อิเม จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน เอวํ ภาเวยฺย ฉ มาสานิ ...ฯเปฯ... ปญฺจ มาสานิ... จตฺตาริ มาสานิ... ตีณิ มาสานิ ... เทฺว มาสานิ... เอกํ มาสํ... อฑฺฒมาสํ... ติฏฺฐตุ ภิกฺขเว อฑฺฒมาโส. โย หิ โกจิ ภิกฺขเว อิเม จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน เอวํ ภาเวยฺย สตฺตาหํ ตสฺส ทฺวินฺนํ ผลานํ อญฺญตรํ ผลํ ปาฏิกงฺขํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม อญฺญา; สติ วา อุปาทิเสเส อนาคามิตาติ.

๔๐๕. “เอกายโน อยํ ภิกฺขเว มคฺโค (๑) สตฺตานํ วิสุทฺธิยา

(๒) โสกปริเทวานํ สมติกฺกมาย (๓) ทุกฺขโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมาย (๔) ญายสฺส อธิคมาย (๕) นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยาย. ยทิทํ จตฺตาโร สติปฏฺฐานาติ. อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺต”นฺติ.

อิทมโวจ ภควา. อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติ.

สติปฏฺฐานสฺส กาเลนานิสโส นิฏฺฐิโต.

นวมํ มหาสติปฏฺฐานสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.